

22. Записка Пир-Кули-хана к Ибрагим-хану (№ 1427) // АКАК. – Т. 2. – Тифлис, 1868. – С. 699.
23. Предложение кн. Цицианова Ибрагим-хану, от 16-го января 1805 года, № 37 (1428) // АКАК. – Т. 2. – Тифлис, 1868. – С. 699.
24. Дубовин Н.Ф. История войны... – С. 420.
25. Письмо кн. Цицианова Ибрагим-хану, от 14-го марта 1805 года, № 162 (1431) // АКАК. – Т. 2. – Тифлис, 1868. – С. 701.
26. Там само. – С. 424.
27. Balioğlu Tarık. Karalar bağlamıs Karabağ // Tarih ve Medeniyet.—İstambul. – 2002. – Nisan. – S. 35.
28. Ибрагимбейли Х.М. Вказ. праця. – С. 62.
29. Дубровин Н.Ф. История войны... – Т. IV. – С. 429.

The 18-19 centuries in the history of Russia were marked by the considerable extension of its territory owing to the "peaceful and voluntary" annexation of the lands of other peoples. The main stress had been put on Transcaucasia which had special economic and strategic significance for Russian empire. In this region the foreign policy of the powerful state revealed itself in all its "possibilities". While solving the problems of demarcation of the territory with Iran, the main importance was attached to Karabakh Khanate Azerbaijan. It was to serve as a base and border for Russian empire.

Key words: Azerbaijan, Transcaucasia, Iran, Karabakh Khanate, Russian empire, annexation.

УДК. 94(47)“18”:355

Костянтин Ячменіхін

ВІЙСЬКОВІ ПОСЕЛЕННЯ В ПЛАНАХ УРЯДУ МИКОЛИ I

В статті аналізується політика уряду Миколи I стосовно функціонування інституту військових поселень і доводиться, що проведення реформ дозволило деякою мірою лібералізувати систему і значно розширити її територіально й чисельно.

Ключові слова: уряд Миколи I, Аракчєєв, військові поселення, армія, реформи.

В останні два десятиліття значно активізувалися дослідження історії російських військових поселень першої половини XIX ст. Ця проблема знайшла відображення в багатьох монографіях, статтях, стала темою докторських й кандидатських дисертацій [1]. Переважна більшість робіт стосується так званого “олександрівського” періоду, коли військові поселення існували у класичному вигляді й викликали, головним чином, негативну реакцію в різних верствах російського суспільства. Історія військових поселень в період царювання імператора Миколи I досліджена меншою мірою, зокрема й причини, завдяки яким вони продовжували своє існування ще протягом тридцяти років, хоча й у значно реформованому вигляді.

Те, що військові поселення були важливим чинником внутрішньої, а частково, й зовнішньої політики не викликає сумнівів. Про це свідчить той факт, що відразу ж після сходження на престол Микола I мав сформулювати своє ставлення як до цього специфічного державного інституту, так і до О.А.Аракчєєва, з яким, насамперед, ототожнювалася ця система.

В рескрипті на його ім'я від 19 листопада 1825 р. імператор писав: “Императору Александру Павловичу благоугодно было учредить военные поселения для пользы Государства нашего... Предполагая и вменяя себе в обязанность поддерживать устройство начатого дела, я надеюсь, что вы будете мне вспомоществовать в оном” [2]. Відомо, що відносини між О.А.Аракчєєвим і Миколою I як особистого, так і службового характеру не склалися ще задовго до початку царювання останнього [3]. Таку ж негативну позицію останній займав і щодо військових поселень, однак на повну їх ліквідацію не наважився. Чому? Він був чудово обізнаний про їхній фінансово-господарський стан (до 1826 р. загальні державні витрати на їх устрій становили 85

млн. руб. асигнаціями [4]). Проте, імператор обрав шлях реформування системи, метою якого було підвищення її економічної ефективності. Можна припустити, що на це він наважився після низки консультацій з керівниками військового відомства й військових поселень: І.І.Дібічем, І.Й.Віттом, П.А.Клейнміхелем, які переконливо довели доцільність функціонування поселенської системи, але в значно зміненому вигляді.

Об'єктивно на цьому етапі ідея військових поселень себе ще не вичерпала, і хоча й була гіпертрофованим виразом державного регулювання соціально-економічних процесів, але давала в умовах збереження кріпацтва багато позитивних результатів. Реформування системи розпочалося з свідомого відходу від аракчєєвської моделі їх функціонування. В першу чергу було вирішено реформувати поселення піхоти, в яких перехід на самозабезпечення продовольством проходив повільно й болісно, особливо в округах Могильовської губернії. Вирішити цю проблему можна було лише за рахунок підвищення виробництва поселенського господарства, чого можна було досягти тільки звільнивши поселенців-хазяїв від стройової служби. Об'єднання в одній особі двох різнорідних соціальних функцій – податної й служилої – на практиці виявилось утопією. Досить оперативно були розроблені й затверджені “Положение о полном составе поселенного пешего полка и его обязанностях” (19 листопада 1826 р.) і “Положение о военном поселении регулярной кавалерии” (5 травня 1827 р.).

Основні положення цієї реформи в стройовому відношенні зводилися до наступного. Склад поселенських й діючих підрозділів зрівнювався у чисельному відношенні за рахунок подвоєння кількості поселенців-хазяїв. Кожен поселенський піхотний полк складався тепер з двох діючих, резервного й поселенського батальйонів, а кавалерійський – з шести діючих, трьох резервних і трьох поселенських ескадронів. Військові поселенці-хазяї (в кавалерії разом зі своїми помічниками) звільнялися від стройової служби й кожне поселенське господарство мало утримувати відтепер одного постояльца з діючих підрозділів.

Поземельний склад округів можливо було збільшити лише за рахунок переводу до військових поселень значної кількості державних, а де виникала необхідність – поміщицьких та удільних селян. Реалізувати це за короткий строк було неможливо, тому на території округів 2-ї та 3-ї гренадерських дивізій (Староруський повіт Новгородської губ.) було вирішено утворити округи 2-ї гренадерської й гренадерської артилерійської дивізій [5]. Справа в тому, що територія округу гренадерської артилерійської дивізії значно поступалася площею округам 3-ї гренадерської дивізії, і за рахунок такого кроку вирішувалося питання не лише про подвоєння особового складу поселенських батальйонів 2-ї гренадерської дивізії, але й її території.

Складніше це питання вирішувалося в окрузі 1-ї гренадерської дивізії (Новгородський повіт). Тут вдалося розширити лише територію округів двох карабінерних полків за рахунок приєднання до військових поселень двох удільних волостей – Коростинської й Бурегської. За ради швидкої реалізації реформи Микола I навіть пожертвував частиною прибутків імператорської родини. Перші чотири округи цієї дивізії так і не були збільшені, оскільки не було резерву державних земель в безпосередній близькості від них. У кавалерії реформування округів проходило довше й значно болісніше, бо державні й удільні землі часто розташовувалися посмужно з приватними володіннями, що ускладнювало формування поземельного складу округів військових поселень на нових засадах.

В листопаді 1828 р. імператором було затверджено “Положення”, розроблене особливим комітетом, про новий устрій поселень 2-ї уланської й 2-ї кірасирської дивізій в Слободсько-Українській губернії. На базі чотирьох уланських полків – Белгородського, Чугуївського, Борисоглібського й Серпуховського – утворювалися округи перших трьох з приєднанням низки селищ Волчанського повіту, а округ Серпуховського полку формувався заново. До складу цього округу ввійшли державні селища Зміївського та Ізюмського повітів, зокрема й Шебелинка, в якому відбулося відоме повстання селян, котрі протестували проти переводу їх до військових поселень. Взагалі заново переводилося до округу поселення 2-ї уланської дивізії 8354 ревських души [6].

За у
ської дивізі
на чверть. І
хівського (г
го і Псковс
них суміжн
Округ Пско
лиць й хутор

Ана
ській та Ка
площі округ
1827-1830 р
нками, на 4
магалосся з
зберегти на

У гр
міста “на т
Руссе” [9].
які входили
євськ, Ново

У 1
полків (Мо
ного року (с
бургському
були зведе
1-ї піонерн
ставно поб

На
неї низки с
рено округ
обов'язок
округах 1-
табору Гре

У
управленн
період рос
вного пос
расирська
гусарської
кавалерія
5-го й 7-г
хота стан

Ре
тивного к
розташов
військови
постачанн
тора стос
значно ре

Н
вих посе
прикордо
1827 р. І
рійської

За указом від 17 листопада 1828 р. новий устрій отримали округи 2-ї кірасирської дивізії. Стройовий склад поселенських і резервних ескадронів також збільшився на чверть. На базі округів чотирьох кірасирських полків – Катеринославського, Глухівського (перейменовано в полк Великого князя Михайла Павловича), Астраханського і Псковського – було утворено нові округи перших трьох полків з “додаванням до них суміжних казенних селищ й хуторів Купянського і Старобельського повітів” [7]. Округ Псковського кірасирського полку було утворено заново на базі “казенних селищ й хуторів з обох боків р. Айдара, вище м. Старобельська” [8].

Аналогічні процеси відбувалися в округах кавалерії, розташованих в Херсонській та Катеринославській губерніях. Головним чином, тут відбувалося збільшення площі округів – на третину. Проте ріст населення тривав за рахунок проведених у 1827-1830 рр. реформ, і мешканців округів кавалерії збільшилося, за нашими розрахунками, на 46 %. Під час реформування поземельного складу командування округів намагалось звести переселення мешканців з місця на місце до мінімуму для того, щоб зберегти наявний економічний потенціал поселенських господарств.

У грудні 1828 р. міста Єлісаветград і Ольвіополь отримали статус військового міста “на тих самих основаниях и “правилах”, кои даны в сем отношении г. Старой Руссе” [9]. В наслідок чого м. Ольвіополь було переведено до розряду заштатних міст, які входили до складу округів військових поселень (Чугуїв, Вознесенськ, Новогеорґієвськ, Новомиргород).

У 1827 р. на базі поселенських батальйонів Єлецького і Полоцького піхотних полків (Могильовська губ.) утворено округ поселення 2-ї піонерної бригади. Наступного року було прийнято рішення про створення округу 1-ї піонерної бригади в Дінабургському старостві Вітебської губернії. Восени 1828 р. поселенні інженерні війська були зведені в окремий загін. Слід відзначити, що підготовчі роботи щодо поселення 1-ї піонерної бригади відбувалися за умов абсолютної таємниці, бо влада небезпідставно побоювалася проявів невдоволення місцевих мешканців.

На території Свинорецької волості Новгородської губернії після приєднання до неї низки селищ, придбаних у графині Г.О.Орлової-Чесменської у 1828-1829 рр., утворено округ поселення військових робітників у складі двох рот. Їхній основний обов’язок полягав у видобутку й транспортуванні вапна до місць будівельних робіт в округах 1-ї гренадерської дивізії, а також підтримка порядку на території учбового табору Гренадерського корпусу в селищі Княжий Двір.

У січні 1828 р. затверджено “Предположение о составе, расположении и управлении резервных войск”. Ці війська склали резерв 2-ї Армії і формувалися на період російсько-турецької війни [10]. Резерв кавалерії формувався на базі 3-го резервного поселенського кавалерійського корпусу (до нього входили 3-я уланська і 3-я кірасирська дивізії) і низки окремих ескадронів 1-ї драгунської, 1-ї кінно-егерської, 3-ї гусарської, 4-ї уланської і поселенської Бугської уланської дивізій. Загалом резервна кавалерія сягала близько 120 ескадронів. Резерв піхоти формувався на базі 3-го, 4-го, 5-го й 7-го піхотних корпусів й зводився до чотирьох резервних дивізій. Резервна піхота становила близько 60 батальйонів [11].

Резервними військами командував генерал-лейтенант І.Й.Вітт, якому для оперативного керівництва надавався штаб (начальник штабу – генерал-майор Ф.Ф.Еккельн), розташований у м. Єлісаветграді. Резервні війська взяли участь у бойових діях, а округи військових поселень створили досить надійну тилову базу продовольчого й фуражного постачання військ. Цей факт, на нашу думку, значною мірою вплинув на позицію імператора стосовно подальшої долі військових поселень. Тому їх не лише зберегли (хоча й у значно реформованому вигляді), але й продовжували розвивати.

Наприкінці 1820-х рр. розроблялася низка проектів утворення округів військових поселень у різних регіонах країни. Так, наприклад, передбачалося сформувати прикордонні поселення на р. Дністер у Бесарабії з відставних нижніх чинів [12]. У 1827 р. І.Й.Вітт отримав наказ знайти придатні території для поселення легкої кавалерійської дивізії на річках Інгул і Дністер, у Балтському повіті Кам’янець-Подільської,

а також Тираспольському й Одеському повітах Херсонської губернії [13]. Розроблені проекти відзначалися пошуком найбільш оптимальних рішень господарської частини поселень за рахунок проведення ретельної підготовки на місцях перед введенням туди військ.

На початку 1827 р. почалася розробка проекту поселення військ на Кавказі, шляхом перевезення сюди близько 80 тис. козаків з Малоросії [14]. Саме в цей час розглядалися плани утворення поселень кінно-артилерійських рот у Херсонській і Слобідсько-Українській губерніях [15]. У 1828 р. 3-ю гренадерську дивізію було виведено зі складу 1-ї Армії й підпорядковано командирю Гренадерського корпусу генералу від інфантерії князю І.Л.Шаховському з наступним її поселенням у С.-Петербурзькій і Псковській губерніях [16].

1829 р. Микола I власноручно склав записку про переведення 25 тис. душ державних селян Смоленської губернії до військового поселення й комплектування на цій основі 2-го поселеного піхотного корпусу [17]. У цей же час міністр фінансів Є.Ф.Канкрін подав імператору детальні відомості про чисельність та становище державних селян Калузької, Катеринославської, Полтавської, Слобідсько-Української й Чернігівської губерній. Напевно ці відомості збиралися для розробки проектів поселення військ у зазначених регіонах. Постає також питання про запровадження військових поселень на Шостинському й Казанському порохових заводах [18]. Проте жоден з цих проектів не реалізувався у життя, бо, по-перше, вони потребували значних фінансових витрат, по-друге, Росія в цей час воювала з Іраном й Османською імперією, придушувала польське повстання, по країні прокотилася хвиля “холерних бунтів”, спалахнуло повстання військових поселенців у Новгородській губернії.

Остання подія значно вплинула на подальшу долю військових поселень. Після придушення повстання уряд Миколи I постав перед дилемою: або остаточно їх знищити, або продовжити їхню лібералізацію. Особливе занепокоєння викликали округи піхоти, в яких перехід на самозабезпечення продовольством навіть після реформи 1826 р. відбувався дуже повільно. Але на цей час тут вже склалася досить розвинута сільськогосподарська система, а також база для постійного розквартирування військ.

Влітку-восени 1831 р. відбувався пошук найбільш оптимальних форм проведення реформи. Імператорським указом від 8 листопада 1831 р. округи поселення Гренадерського корпусу перетворювалися на 14 округів пахотних солдатів, які були зведені в два уділи: Новгородський (1-6 округи) і Староруський (7-14 округи) [19]. Основні права й обов'язки пахотних солдатів, структура округів та їх управління були сформульовані в “Предположении о преобразовании округов пахотных солдат Новгородского и Старорусского уделов”, затверджених у березні 1832 р. [20]. Поселенські роти ліквідовувалися, а округи ділилися на волості. В будинках колишніх військових поселенців розташувалися війська, а вони самі відселялися в інші місця округів, де за державний коштом будувалися нові домівки “на селянський зразок”. Замість натурального утримання військ пахотні солдати сплачували оброк у розмірі 60 руб. асигнаціями з господаря й 15 руб. з кожної душі чоловічої статі віком від 15 до 60 років. Від сплати оброку звільнялися пахотні солдати 5-го округу (колишній округ 1-го карабінного полку), які не брали участі в повстанні.

Водночас з перетворенням Новгородських поселень розглядалося питання про реформування округів піонерних бригад в Білорусії, проте рішення про це було прийнято лише в жовтні 1832 р., коли на їх основі утворили два округи пахотних солдатів.

Реформування військових поселень, розпочавшись з округів піхоти, розповсюдилося й на округи кавалерії. У 1832 р. тут остаточно завершився відрив поселенської частини полків від діючої, який розпочався згідно реформи 1827 р.: за мешканцями округів зберігалася назва “військовий поселенець” а, починаючи з 1834 р., вони несли рекрутську повинність на загальних засадах.

Головним обов'язком військових поселенців залишалася постачання діючих військ продовольством й фуражем через трьохденну повинність на суспільній запашці. З цього часу округи поселень називалися не за назвою полків, а мали порядкову нуме-

рацію, “зали
1838 р. еска
поселення к
ду корпусни
генерала.

Згід
стали назив
берніях – Н
округів пах
гів скороти
дів по скор
чиновників
частиною
землеробс

Піс
травня 183
ранення ми
цію потрапи
рмана та Й
сандра Са
Подільськ
сформуль
своєму по

Дл
маєтки ро
господарс
значено н
рал-майор
власників
1831 рр. [

Н
довжувал
військові
ництва В
чого 6 гр
ретворен
кої губер
мали при
ську див

І
1 руб. 23
витрачав
маєткам
до розря
валися і
команди
округів

енного
робки п
поземел
цих губ
ні воло

рацію, “залишаючись у головному керівництві корпусних командирів” [21]. У квітні 1838 р. ескадронні поселення були перейменовані у волості. І тільки у лютому 1850 р. поселення кавалерії виводилися з підпорядкування корпусних штабів (зберігаючи владу корпусних командирів) і передавалися під командування спеціально призначеного генерала.

Згідно указу від 8 серпня 1836 р. поселення кавалерії у Харківській губернії стали називатися Українськими (8 округів), а в Херсонській й Катеринославській губерніях – Новоросійськими (12 округів) [22]. У 1851 р. відбулося збільшення території округів пахотних солдатів за рахунок ліквідації уділів, внаслідок чого кількість округів скоротилася вдвічі. Це було пов’язано, головним чином, з низкою державних заходів по скороченню витрат на управлінський апарат. Проте радикально скоротити штат чиновників уряд не наважився, побоюючись “послаблення нагляду за господарською частиною округу, а особливо за своєчасним збором оброку й ретельним виконанням землеробських робіт” [23].

Після придушення польського повстання 1830-1831 рр., на підставі указу від 6 травня 1831 р., на маєтки дворян, “достаточно изобличенных в деятельном распространении мятежа с поднятием самого оружия”, було накладено секвестр. Під конфіскацію потрапили садиби великих землевласників – графів Володимира, Олександра, Германа та Йосипа Потоцьких, князя Адама Чарторизького, Вацлава Ржевуського, Олександра Сабанського та ін. [24]. У квітні 1836 р. ці маєтки, розташовані у Київській і Подільській губерніях, були підпорядковані Військовому міністерству. Привід був сформульований у такий спосіб “значительнейшие из них имения... по положению своему постоянно заняты войсками и воинскими помещениями” [25].

Для оперативного управління, а також “з метою постійного їх поліпшення”, ці маєтки розділили на п’ять округів та дві окремі дільниці. Керувалися вони Головною господарською конторою, розташованою у м. Умань. Начальником округів було призначено начальника штабу 2-го резервного поселеного кавалерійського корпусу генерал-майора Фохта [26]. У 1837 р. були затверджені правила конфіскації маєтків тих власників, спадкоємці яких були позбавлені своїх прав за участь у заколоті 1830-1831 рр. [27], в наслідок чого, до Військового відомства потрапило близько 86 тис. душ чоловічої статі.

На підставі спеціально розробленого “Положення” мешканці цих округів продовжували належати до селянського стану, проте чоловіки підпорядковувалися військовій юрисдикції. Влітку-восени 1837 р. відбувалися активні консультації керівництва Військового міністерства з командуючими поселенської кавалерії, в наслідок чого 6 грудня було підписано указ на ім’я військового міністра О.І.Чернишова про перетворення селищ військового відомства у “військові поселення Київської й Подільської губерній”. П’ять округів поселень, після певного господарського облаштування, мали прийняти на постій й забезпечення продовольством і фуражем легку кавалерійську дивізію й кінно-артилерійську бригаду.

Поселенці цих округів продовжували сплачувати державну подать в розмірі 1 руб. 23 коп. сріблом з душі на рік, які надходили до бюджету військових поселень й витрачалися, головним чином, на ліквідацію боргів, які числилися за конфіскованими маєтками. Місто Умань, в якому розташовувався штаб цих округів, був переведений до розряду військових міст. Округи в Київській і Подільській губерніях підпорядковувалися інспектору всієї поселенської кавалерії, а оперативне управління здійснював командир зведеного Кавалерійського корпусу, якому був підпорядкований штаб даних округів [28].

І лише 9 березня 1840 р. затверджено “Положение об устройстве округов военного поселения в Киевской и Подольской губерниях”. Такий тривалий період розробки цього документа, на нашу думку, пояснюється необхідністю детальної розробки поземельного устрою округів, бо конфісковані маєтки розташовані по всій території цих губерній і часто, для більшої компактності округів, була потреба викупати суміжні володіння, деякі землі обмінювати тощо. Крім того, за прикладом інших кавалерій-

ських округів, слід було відвести площі під суспільну запашку. Остаточне поземельне облаштування округів затяглося до середини 1840-х рр. і було пов'язано з малоземеллям і браком фінансування.

Військові поселення на Кавказі, розпочаті у 1837-1838 рр., відрізнялися від інших поселень як за метою їх утворення, так і системою функціонування, зокрема адміністративно-господарською структурою [29]. Із запровадженням військових поселень у Київській і Подільській губерніях, а також на Кавказі закінчувалося їхнє територіальне формування, й у такому вигляді поселенська система проіснувала до остаточної ліквідації наприкінці 1850-х рр.

Як і на попередніх етапах, в 1830-1850-х рр. розроблялася низка планів створення військових поселень, які через всілякі обставини, залишилися не реалізованими. Так, наприклад, в середині 1830-х рр. розглядалося питання про поселення солдатів російської національності в Литві з метою подальшої русифікації краю [30]. У фонді Департаменту військових поселень РДВІА збереглося таємне листування Канцелярії Військового міністерства зі штабом командуючого резервною кавалерією про утворення військових поселень кавалерії в Херсонській, Катеринославській, Полтавській й Чернігівських губерніях [31].

Чисельні нереалізовані плани створення військових поселень свідчать про те, що така форма утримання військ імпонувала уряду Миколи I. І тільки перспектива значних фінансових витрат на їх запровадження, а також зовнішньополітичні ускладнення завадили їх реалізації. Необхідна була тільки наявність низки чинників на кшталт Кримської кампанії для того, щоб переконливо довести історичну неспроможність суто феодальних засобів комплектування й утримання збройних сил в умовах формування буржуазних відносин.

Джерела та література

1. Липовская Т.Д. Социально-экономическое и правовое положение военных поселян на Украине 1817-1857 гг. – Днепропетровск, 1982; Ячменихин К.М. Военные поселения в России (История социально-экономического эксперимента). – Уфа, 1994; Його ж. Экономический потенциал военных поселений в России // Вопросы истории. – 1997. – №2. – С. 34-48; Кандарова Т.Н. Социальная организация военных поселений в России // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 8. – История. – 1997. – №4. – С. 56-71; Тургаев А.С. Военные поселения и новгородские крестьяне. 1832-1857 гг.. – С-Пб., 2000.
2. Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 405. – Оп. 1. – Спр. 328. – Арк. 652-652 зв.
3. Ячменихин К.М. Граф А.А.Аракчеев и Николай I // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 8. – История. – 2003. – №1. – С. 25-39.
4. РДВІА. – Ф. ВУА. – Спр. 17028. – Арк. 28-31 зв.
5. Там само. – Ф. 405. – Оп. – 1. – Спр. 383. – Арк. 409.
6. Там само. – Оп. 2. – Спр. 3643. – Арк. 75.
7. Там само. – Арк. 79.
8. Там само.
9. Там само. – Спр. 537. – Арк. 186-186 зв.
10. Полное собрание законов Российской империи – 2. (далі – ПСЗ-2) – Т. VIII. – № 7705.
11. РДВІА. – Ф. 405. – Оп. 2. – Спр. 537. – Арк. 12-16.
12. Там само. – Спр. 447. – Арк. 36-36 зв.; 37, 45 зв.- 46.
13. Там само. – Спр. 557. – Арк. 4 зв. – 5.
14. Там само. – Спр. 1995. – Арк. 5 зв. – 6.
15. Там само. – Спр. 786., 1153, 1504.
16. Там само. – Ф. 411. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 4, 60-60 зв.
17. Там само. – Ф. 405. – Оп. 2. – Спр. 1453. – Арк. 1-10.
18. Там само. – Спр. 1444. – Арк. 3.
19. ПСЗ – 2. – Т. VI. – № 4927.
20. Там само. – Т. VII. – № 5251.
21. РДВІА. – Ф. 405. – Оп. 10. – Спр. 917. – Арк. 82-82 зв.
22. Там само. – Спр. 54. – Арк. 15.
23. Там само. – Оп. 4. – Спр. 6659. – Арк. 10-10 зв.
24. ЦДІА України. – Ф. 445. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 61-74.

25. Там само. –
26. Там само. –
27. Там само. –
28. РДВІА. – Ф.
29. Ячменихин К.М. – Сер. 8.
30. РДВІА. – Ф.
31. Ячменихин К.М. – Сер. 8. – 50-х рр. XII

This article
military colony
functioning coun
Key word

УДК. 9

ОП

ків і ц
статт
округів
обов'яз
лам пр

В оста
тивно дослідж
масштабністю
Однією з так
служителів в
ти ці питання
ного у Слобід
Буквал
сті Новгородс
пусу, церков
віль духовен
О.А.Аракчеев
жителами: сп
лом, а після й
вистів О.А.Ар
ків, що знаход
ня, щоб митро
ник Серафим з
майже без змі
28 лип
О.А.Аракчеев
Євнина, що "п
тимінні мирс

25. Там само. – Спр. 2. – Арк. 108-108 зв.
 26. Там само. – Арк. 16.
 27. Там само. – Спр. 1. – Арк. 24-24 зв.
 28. РДВІА. – Ф. 405. – Оп. 10. – Спр. 1748. – Арк. 339.
 29. Ячменихін К.М. Военные поселения на Кавказе в 30-50-е годы XIX в. // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 8. – История. – 1991. – № 4. – С. 18-28.
 30. РДВІА. – Ф. 405. – Оп. 4. – Спр. 1740. – Арк. 1-5, 18-30.
 31. Ячменихін В., Ячменихін К. Проект утворення військових поселень на Лівобережній Україні у 50-х рр. XIX ст. // Сіверянський літопис. – 2002. № 3. – С. 50-54.

This article denotes political of Nicholas the First relatively reforms and liberalization of military colony system which allowed to solve obvious strategical and military problems in functioning country armed forces.

Key words: political of Nicholas the First, Arakcheev, military of colonies, army, reforms.

УДК. 94 (47)“18”:355+94 (477)“18”

Олексій Колєватов

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕРКВИ В СЛОБІДСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕННЯХ.

Стаття присвячена проблемі організації церкви та положенню священиків і церковнослужителів в Слобідсько-Українських військових поселеннях. У статті досліджуються причини складання відповідного „Положення” для округів військового поселення кавалерії. Особливу увагу приділено функціям і обов'язкам, які виконували священики та церковнослужителі, а також джерелам прибутків церкви в округах поселень.

Ключові слова: військові поселення, церква, священик, церковнослужитель.

В останні два десятиріччя історія військових поселень в Росії стала більш активно досліджуватись як у вітчизняній, так і в російській історіографії [1]. У зв'язку із масштабністю питання, залишаються проблеми, на які історики ще не звертали увагу. Однією з таких проблем є організація церкви та положення священиків і церковнослужителів в округах військових поселень. Тому вважаємо за необхідне проаналізувати ці питання стосовно округів 2-го поселеного кавалерійського корпусу, розташованого у Слобідсько-Українській губернії.

Буквально з перших днів існування поселеної системи, коли у Висоцькій волості Новгородської губернії в 1816 р. почалося розгортання округів Гренадерського корпусу, церковна організація тут одержала до такої міри виокремлений статус, що навіть духовенство не змогло уникнути військового нагляду. З цього приводу О.А.Аракчєєв вів активну переписку з високопоставленими місцевими священнослужителями: спочатку з митрополитом Новгородським і Санкт-Петербурзьким Михайлом, а після його смерті з його спадкоємцем митрополитом Серафимом. В одному з листів О.А.Аракчєєв просив Серафима розглянути положення про церкви і священиків, що знаходились в округах військових поселень піхоти. В листі містилося прохання, щоб митрополит, ознайомившись з цим положенням, зробив свої зауваження. Однак Серафим знайшов його “у всіх відношеннях обґрунтованим”, і воно було прийнято майже без змін [2].

28 липня 1822 р. головний над військовими поселеннями начальник граф О.А.Аракчєєв писав на ім'я начальника 2-ї поселеної уланської дивізії генерал-майора Єшина, що “по кількості корінних жителів, що вступили у військове поселення, в розумінні мирських потреб і обов'язків священиків для церковнослужіння і навчання